

2

описує пров.

Не описує див.

КРАЄЗНАВЧІ УРОКИ

Слава і трагедія Мелетія Смотрицького

Мелетій Смотрицький, з іменем його назавжди поз'явана Історія Рівненщини, Історія всієї України, а також Білорусії. Його ім'я відоме у всьому світі.

Народився Мелетій (світське ім'я Максим) в 1572 році в селі Смотричі (тепер селище міського типу Дунаєвського району Хмельницької області) в сім'ї Герасима Даниловича — українського письменника і педагога, першого ректора відомої Острозької академії.

Саме у цьому навчальному закладі, який славився тим, що давав своїм вихованцям високі на той час знання, навчався і Мелетій. Його вчителями були батько, грек Кирило Лукаріс, який після смерті Г. Д. Смотрицького був ректором академії, а згодом — константинопольським патріархом. У цій же академії проходив курс наук і Дам'ян Наливайко, український церковний діяч, письменник, священник в м. Острозі, керівник Дерманської друкарні (поч. XVII ст.), брат Северина Наливайка, керівника антифеодалного повстання 1594 — 1596 рр. на Україні і в Білорусії. Це був час, коли на Україні і Білорусії гонилися заперек боротьба православних з унітатами, тобто прихильниками об'єднання православної церкви з католицькою. Розпочалась вона ще у 1596 році, коли в м. Бресті взірхля православної церкви України і Білорусії проголосила об'єднання з католицькою, що давало можливість Ватікану поширювати свій вплив на східно-слов'янські народи.

У зв'язку з цим відомий український історик М. Костомаров пише: «Одним з раних письменників цієї епохи був Мелетій Смотрицький. Ще при житті Острозького він подивизався в літературі і написав заперечення проти нового римського календаря, який тоді активно обговорювався, і «Вірші на відступників», які були надруковані в Острозі в 1599 році. Мабуть, за рекомендацією київського воєводи і мецената Острозької академії К. Острозького, а може й самого Кирила Лукаріса,

боротьбі проти унії та католицизму.

«Трениос»...

У 1608 році помер Костянтин (Василь) Костянтинович Острозький. Як відзначає історик Д. Дорошенко («Нарис Історії України», Мюнхен, 1966 р.), «...князь Острозький... стоав православ'я... Його ж діти вже стали католиками. Його внучка Анна-Алоїза що була замужем за Яном Ходковичем, гетьманом литовським, цілком піддала під вплив єзуїтів, і ставши власницею Острога, з усіх сил заходила нищити діло свого славного діда. На місці православної академії поставала єзуїтська колегія, і так було майже у кожній аристократичній сім'ї. Старе українське панство вийшло з рядів оборонців православ'я. Міру жалю й одчю, які обхоплювали ревнителів старої міри, показує нам знаменитий «Трениос», себто «Плач православної церкви, написаний Мелетієм Смотрицьким» в 1610 році (436 сторінок). Він написаний польською мовою і повна назва його звучить, як «Плач Східної церкви на відпадення деяких від древньої віри грецької і від послушення патріарху константинопольському», підписаний М. Смотрицьким псевдонімом Феоділ Ортолог.

«Трениос» з повним правом можна вважати першорядним надбанням не лише української і білоруської, а й світової літератури гуманістично-реформаційної доби.

Немає сумніву, що Смотрицький створив свій образ страдницької матері - церкви

Зміна, 19.

дацію київського воєводи і каштаната Острозької академії К. Острозького, а може й самого Кирила Лукваріса, молодого Смотрицького направляють до Віленської єзуїтської академії, яку він успішно закінчує. У 1600 році служить домашнім вчителем у князя Соломирецького під Мінськом. А з 1605 року Мелетій слухав лекції у Вроцлавському, Лейпцизькому, Нюрнберзькому і Біттенберзькому університетах, здійснюючи подорож по Європі як наставник литовського княжича Б. Б. Соломирецького, довершуючи там свої знання з філософії, теології, філологічних наук, з також з медицини. Деякі біографи вказують, що в одному з цих університетів він здобув вчений ступінь доктора медицини, про що довідуються з короткого напису на титульній сторінці його твору «Апологія».

Збагачений глибокими знаннями, добутими у цих відомих на всю Європу університетах, Смотрицький у 1608 році повернувся у Віленю. Тут він викладав у братській школі, брав участь у

тотолі літератури гуманістично-реформаційної доби.

Немає сумніву, що Смотрицький створив свій образ страдницької матері — церкви під впливом Клірика Острозького, сучасника, і, мабуть, старшого товариша по Острозькій академії. Протягом у нього цей образ окреслений значною мірою ширше і змістовніше. У «Треносі» Смотрицького образ матері-церкви настільки багатогранний і скульптурно виписаний, що сприймається як художньо довершений образ матері-вітчизни, поневоленої і зрадженої «звироднілими синами». Письменник майстерно користується формою народного тріослільного речитативу, що зустрічається у народних думах. Цим речитативом, який нагадує протяжний і задушевний плин українських народних невеличких плачів-дум, написаний у «Треносі» довгий, розпачливий епічно-голосільний монолог українсько-білоруської церкви-страдниці.

Церква-мати скаржиться: «Горе мені бідній, горе нещасній, ах, з усіх боків з добра пограбованій! Горе мені!» (Продовження на 4-й стор.).

Смотрицького

(Закінчення.
Початок на 3-й стор.)

ні, на світську ганьбу тіла
мого з шат оголений! Біда
жін, нестерпними тягарями
обтяжений! Руки в окозах,
ярмо на шиї, пута на ногах,
ланцюг на бедрах, меч над
головою обосічний, вода під
ніжками глибока, вогонь по
боках негасимий, зайдусіль
кряки, зайдусіль страх, зайдусіль
переслідування. Біда в
містех і селах, біда в полях
і дібровах, біда в горах і бе-
зоднях землі. Нема жодного
місця спокійного, ані житла
безпечного. День у болях і
ранях, ніч у стогоні і зітхан-
нях. Літо гаряче до знемоги,
зима морозна — до смерті.
Нуждено бо наготу терпіти,
і аж ні смерть переслідують
мене. Перед тим гадна і ба-
гата, тепер я знівечена і убо-
га. Колись королева, всім
світові мила, а тепер усіма
погорджена і змучена. Все,
що живе, всі народи, всі жи-
телі землі, підійдіть, послу-
хайте голосу мого, пізнайте,
чим була джанша, й здивуй-
теся! Тепер я посміхомище
світове, а колись була поди-
вом для людей і ангелів. Оз-
добча була перед всіма при-
родя і мила, чудова, як ран-
кня зоря на сході гадна,
як місяць, прекрасна, як сон-
це... Літок родила і вихова-
ла, але вони зреклися мене,
ослали для мене посміхоми-
щом і ганьбою. А то стягли
з мене шати мої і нагу мене
з мого дому вигнали одягли
оздобу тіла мого і голови
моєї прикрасу забрали...

Українсько — білоруський
епіскопат, на думку полеміста,
винен у тому, що віра
предків опинилася на краю
згибелі, а він, часамперед,
мусив боронити і плекати
святиню народну «Слухайте
жалісної моєї повісті, всі
народи, — волає церква, —
беріте у вука всі, що в кру-
зі салгу живете! Сини і донь-
ки мої, яких народила і ви-
ховала, покинули мене і пі-
шли за тією, що ними не
боділа, аби вдосталь жиром
її насититись. Священники
мої осліпли, пастирі мої (не
хочуть знати, що тут про Ду-
шу йдеться) оніміли, старці
мої загупали, молодики мої
здивчали, доньки мої в
розпусту адалися, і всі од-
ним замислом, Бога і правду
його знехдавши, на душу
мою змовилися. Взяли соки-
ри в руки свої і шухають ду-
шу мою, щоб її загубити».

Автор висловлював гониме-
цьке незадоволення і сум
з приводу масового націо-
нального виродження украї-
нських та білоруських мо-
ноархівців. Адже вони, у ру-
ках яких була вся влада, по-
стичні були не забувати і про
колонні інтереси свого наро-
ду. Серед них було багато
таким, що засідали в польсь-
кому сенаті, займали епипі-

продають віру свою і свій
народ задля влади маєтків
неданих пануючою упрадо
вою верхівкою.

На думку Смотрицького
суспільно-історичні умови
вимагали тоді появи або на-
вого Наливайка, або вождя
пророка, народного настав-
ника, який би просвітив су-
спільність підняв би націо-
нально-релігійну свідомість
сблудних синів і запалив
вогонь боротьби за соціаль-
не і національне визволення
рідного краю.

Устами церкви-батьківщи-
ни автор проголошує не-
щадні випади, спрямовані
проти церковної і світської
феодалної аристократії
причому не лише проти ка-
толицької та уніатської, а
проти православної, прот
всіх тих, хто своєю злочин-
ною політикою і аморальни-
ми вчинками чинив кривд
соціальним і національним
інтересам свого рідного ук-
раїнського народу. Як бачи-
мо, актуальність твору Смот-
рицького не втратила своєї
значення і в наш перебудов-
ний час.

Останньою надією право-
славних в їх важкій боротьбі
за свою православну віру
євша бере свій початок у
Україні з часу хрещення Ук-
раїни — Русі князем Вс-
лодимиром, були козаки
«Козаки хоча люд лицарсь-
кий, однак християни і хри-
стияни ортодоксальні, право-
славні, — писав Смотриць-
кий. — Хто ж їх до спос-
віри незалежної може по-
неволити, адже їх церква не
шля очує за своїх членів
має? Хіба то ж церква бі-
жій новина воїнам одиноки
ротами і полками за віру, і
ім'я Христове на пролиті
крові своєї і на смерть себе
віддавати? І козаки тако
люд військовий, що в шко-
лі віри і в школі діла лицарсь-
кого виховання».

Підтримка козаками пі-
проводом гетьмана України
й Війська Злпорізького, уч-
ня Острозької академії Пет-
ра Конашевича-Сагайдачного
неприсяженої в ієрархії, по-
хильність нового правосла-
вного єпископату до «козаків
кої республіки» створювали
єсі умови для широкот де-
мократизації українсько-бі-
лоруського православ'я
якою потрібної для консолі-
дації сил в подоланні мні
Саме під опікою їх у 1620
році грецький митрополит
Феофан святив у Києві церк-
ви, висвячував священників
Ні митрополит уніатський
ні уряд польський не нава-
жувалися його чіпати, щоб не
потоалити на гніє козаків.

Книга ця принесла славу
Смотрицькому у правосла-
вних. Вони її оцінили як
книгу пророку, святу, різь
Євангелію, а самого автор
оточили ореолом Златоуст.

родуству вдалися, і всі од-
ним замислом, Бога і правду
його занадбавши, на душу
мою зновидіся. Взяли соки-
ся в руки свої і шукають ду-
ші моєї, щоб її загубити».

Автор висловлював громадське незадоволення і сум-
нішності природу масового національного виродження українських та білоруських мовно-
знавців. Адже вони, у ру-
ках яких була вся влада, по-
винні були не забувати і про
кращі інтереси свого наро-
ду. Серед них було багато
таких, що засідали в польсь-
кому сенаті, займали впли-
вові посади при королівсь-
кому уряді. Така можливість у
них була, навіть конститу-
ційні умови шляхетської де-
мократії в Речі Посполитій
далили таку можливість. Бу-
ла б лише вигоха патріотич-
на свідомість. Але історія
вчить, що панівні класи «об-
леної нації завжди охоче

авторитаризації українсько-бі-
лоруського православ'я
якою потойбіної для консо-
лідації сил у подоланні чині»
Саме під опікою їх у 1621
році грецький митрополит
Феофан саяхив у Києві церк-
ви, висвячував священиків
Ні митрополит уніатський
ні уряд польський не нава-
жувалися його чіпати, щоб не
потерати на гнів козаків.

Книга ця принесла славу
Сморчизькому у православ-
них. Вони її оцінили як
книгу поборочу, святу, рівні
Євангелю, а самого автора
оточили ореолом Златоуста.
Даміан Наливайко заявив
що «Тренос» за важливістю
опісав у ньому прадки Бі-
лої річки писанням Злато-
уста; за нього кров свою на-
проляти і душі покласти го-
дяться».

Г. БУХАЛО

(ДАЛІ БУДЕ).

«Смена» — Ровенская
областная общественно-
политическая молодежная
газета

(на українському мові).
Газета виходить у вівторок, суботу.

31